

Egy uralkodó családról másképpen

Дејан Јечменица: Немањићи другог реда, Универзитета у Београду – Филозофски факултет, Београд, 2018. 217 стр.

Dejan Ječmenica: Másodszülött Nemanjićok, Belgrádi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Belgrád, 2018. 217 oldal

Dejan Ječmenica a Belgrádi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi Tanszékének a szerb nép középkori történelmével foglalkozó egyetemi docense. „A középkori szerb társadalom írásos forrásokban” című pályázat keretén belül, alapos és hosszan tartó kutatás eredményeképp közölte a nem elsőszülött Nemanjićokról szóló monográfiáját.

A történetírásban a biográfiának igen sokféle igénynek kell eleget tennie. Egy életrajz megírásához több tudományterületet felölelő kutatói érdeklődés szükséges a különféle források helyes értelmezése érdekében. Középkori kutatások esetében a szokásos nehézségek mellett a hiányos és töredezett források jelentenek további akadályt. Mindazonáltal ezen nehézségek tudatában a történészek a birtokukban levő forrásanyagra alapozva kell hogy következtetéseiket megfogalmazzák.

A szerb kritikai történetírás az elmúlt több mint egy évszázad alatt különös figyelmet szentelt a szerb nép középkori múltjának, különösen a politika történetének. A Nemanjić uralkodóház történetét számos történész kutatta már, főleg azért, mert a szenteket adó dinasztia rányomta bélyegét a szerb középkorra. Mint a független szerb állam és egyház megteremtői már ekkor elhomályosították elődeik emlékét. Utódaik pedig igyekeztek azzal hangsúlyozni hatalmuk legitimitását, hogy kimutatták a rokoni szálakat, melyek őket a Nemanjićokhoz fűzték. Szent Szimeon (Nemanja István szerzetesi

neve Szimeon volt), a dinasztia alapítója és a fia, Szent Száva (Rasztko) kiemelkedő helyet foglaltak el az utódok emlékezetében. Számukra ők jelentették a szerb nép égi védelemzőit. Ismeretes, hogy Európa-szerte szinte minden dinasztia adott szenteket, de a Nemanjićok abban térnek el tőlük, hogy a dinasztia majd összes tagja szenté lett. Uralkodásuk alatt (1166–1371) megszervezték az állam- és egyházigazgatást, megalapozták a törvénykezést, lefektették a gazdasági élet alapjait, kiterjesztették Szerbiát, és cársággá emelték. Emiatt a dinasztia uralkodó tagjai megkerülhetetlenek voltak, ha a kutatás tárgya a középkori szerb állam volt. Hosszú ideig kizárólag az állam története számított figyelemreméltónak a kutatók számára, s leggyakrabban csak akkor figyeltek fel a dinasztia nem uralkodó tagjaira, ha részt vettek koruk politikai eseményeiben. A szerb középkoraszok rendelkezésére álló források jellege is hozzájárult ehhez, hiszen az uralkodók (mint a testet öltött állam) és részben az egyházi méltóságok keltették fel leginkább az írástudó kortársak figyelmét, akik zömében az egyház, az államigazgatás, azaz a nemesség kiváltságos rétegéből valók voltak.

Noha a tudományos közösség a dinasztia többi tagja iránt kisebb érdeklődést mutatott, néhány koronázatlan Nemanjićról is készült életrajz, ám gyakran csak enciklopédiai szócikk formájában. A tárgyalt munka a szerb történetírásban elsőként tekint különálló kutatási témaként az uralkodóház koronázatlan tagjaira.

A könyv címe nagyon érdekes, mivel tömören kifejezi annak mondanivalóját, elkerülvén a hosszas magyarázó címet, mindemellett felcsigázza az érdeklődést. A mű bemutatja a Nemanjić dinasztia összes olyan férfi tagját, akik számára elérhetetlen volt a szerb földek és a tengeremlék trónja, sőt Szent Száva trónja is. Az egyik trónon az uralkodó ült, megtestesítve a világi hatalmat,

míg a másikon az érsek, később a pátriárka foglalt helyet mint a Szerb Pravoszláv Egyház vezetője. Nemanja István (1166–1196) legidősebb fiának, a nagy fejedelemnek, Vukánnak az életétől és uralkodásától egészen Simeon Paleolog Nemanjić cár (1359–1372) legifjabb fiának, Istvánnak az életútjáig tárgyalja a kötet a család másodágainak történetét, azaz időben több mint két évszázadot ölel fel. Ezt a hosszú periódust hat egységben taglalja a szerző a nem elsőszülött Nemanjićok tizenhét életrajzával. A fejezetek időrendben követik egymást; ettől csak akkor tért el a szerző az időrendi folytonosság és áttekinthetőség érdekében, ha az oldalágnak több utóda volt.

A bevezetőben a szerző taglalja az e kutatási területen elért eredményeket, és indokolja témaválasztását.

Az első fejezet (*Nemanja István legidősebb fia és annak utódai*) az uralkodóház azon oldalági életrajzait tartalmazza, mely ág alapítóatyja Vukán. Az ő életrajzát követően fia életrajzával folytatódik a sor: György, Vladin, Rasztko, István és Demeter, illetve Demeter utódaival, Vratiszlav nevű fiával és Vratko unokájával. Vukán életrajza azért is érdekes, mert ő mint a legidősebb fiúgyermek trónörökösként szerepelt egészen addig, amíg öccse, István nem kötött politikailag jóvedelemzőbb házasságot egy bizánci hercegnővel, Evdokiaival. Bár Vukán igényelte Imre magyar király (1196–1204) segítségét öccse ellen, csak rövid ideig maradt a trónon (1202–1205). Küzdelmének tartósabb eredménye az volt, hogy Magyarország uralkodói címeik közé felvették Szerbia királyáét is.

A többi fejezet az adott király nevéhez tartozó utódok címet viseli. Ezt követi Vladislav király (1234–1243) Desza fiának, majd I. Uroš király (1243–1276) István fiának életrajza, majd Dragutin király (1276–1282) fiainak, Vladiszlávnak és Urošićának életrajzai s végül Milutin király (1282–1321) Konsztantin nevű fiának az életútja. Dečanski István király (1322–1331), Dušman és Szimeon fiainak életrajza után a sort Szi-

meon cár utódai zárják: János Uroš és István. Elénk tárul a dinasztia mellékágainak kutatása, ami fontos adatokkal bővítheti az általános nemzeti történetet.

A szerzőt eddigi kutatómunkája során zömében Dušan István király (1331–1346) és cár (1346–1355) életútjával kapcsolatos kérdések foglalkoztatták. Nagy figyelmet szentelt a diplomatikának és a levéltárakban való forrásfeltárásnak, leginkább Dubrovnikban az Állami Levéltárban (Državni arhiv u Dubrovniku), aminek eredménye a könyvben is világosan megmutatkozik. A gyér és kevés forrásanyagot teljes és jól felépített egységbe szervezte. Módszertani nézőpontból fontos megemlíteni a felhasznált források sokszínűségét. Nyomtatásban már megjelent és még nem közölt, írott, diplomatikai és elbeszélő források elemzése és összevetése mellett helyet kaptak más anyagi (sírokban talált leletek) és ábrázoló források is. Terjedelmes, szerb, angol, olasz, görög és más nyelvű szakirodalommal támasztja alá saját kutatási eredményeit, különös tekintettel a régészet, az éremtan és művészettörténet eredményeire (lásd a bibliográfiát, 195–207.).

A nem elsőszülött Nemanjićokról szóló monográfiában újdonság gyanánt pontosabb adatokat kaphatunk az uralkodóház oldalágának születési dátumairól, a trónutódlás körüli vitatott kérdések megoldásáról, kiváltképp Milutin király uralkodása alatt, illetve betekintést nyerhetünk hősei életének kevésbé ismert részleteibe. Dečanski István király Dušman nevű fiának életrajza talán a legjobb példa erre, hiszen róla kevés adattal rendelkezünk, és a szerb történetírásban a nevééről is viták folytak. Sokáig úgy vélték a kutatók, hogy a neve valójában Dušica, és nem Dušman. Eddig a szakirodalomban csupán egy-egy hosszabb mondatot kapott. Mivel rövid ideig élt, és kevés forrás lelhető fel vele kapcsolatban, a szerző azon kultusziratok gondosan elemzésével egészítette ki életrajzát, melyekben megemlíti a neve.

A forráshiány a szerzőt rákényszerítette, hogy következtetéseit indirekt módon, logikai következtetések útján vonja le, ám mivel

feltevései „forrásközeliek”, nem válnak találgatásokká. Különösen fontos kiemelni, hogy meggyőzően érvel a nézőpontváltás szükségessége mellett: az uralkodóházat oldalági és koronázatlan utódai oldaláról is feltétlenül fontos ismerni, mivel ezek a dinasztia elválaszthatatlan részei. Azaz a középkori államok múltját nem kell kizárólag a politikatörténet szemszögéből tárgyalni (melyben természetesen az uralkodók foglalnak el domináns helyet), mert a kutatásnak új irányt és színezetet adnak az uralkodóház azon tagjai, akik nem játszottak lényeges szerepet koruk politikai életében. Mindemellett a szerző szerényen rámutat az ismert forrásanyaghoz való újfajta viszonyulás lehetőségére és a szakirodalomban korábban tényként elfoga-

dott következtetések felülvizsgálatának szükségességére. A források ugyanis gyakran nyújthatnak új információt, ha a kérdést másként tesszük fel.

Dejan Ječmenica nem elsőszülött Nemanjićokról szóló könyve a már említett módszertan és más érdemek mellett olvasható stílusban és pontos nyelvezettel íródott munka, teljes kritikai apparátussal. Kivitele igényes, az alapszöveget számos kép illusztrálja; közli a Nemanjićok családfáját, és bemutatja a róluk készült freskókat. Reméljük, hasznos segítséget jelent majd szaktörténészeknek és laikusoknak egyaránt.

OBRADOVIC NENAD